

MUSTASCH PÅ MONA LISA

Några reflexioner om patafysiken

Mona Lisa: L.H.O.O.Q.
Marcel Duchamp (1919)

Mattias Heldner
1993

MUSTASCH PÅ MONA LISA

Några reflexioner om patafysiken¹

Mattias Heldner

Inledning

Det finns något som heter patafysik. Av detta något känner jag mig själv mycket tilltalad och därför vill jag gärna sprida kunskap om det. I den svenska kulturkretsen är termen kanske inte så bekant. Men i Frankrike är patafysiken känd i alla intellektuella läger. Det framgår klart och tydligt av det faktum att den lockat till sig så många betydelsefulla författare, konstnärer med flera kulturpersonligheter.

Man kan lätt dra slutsatsen att patafysiken bara är rent nonsens — och på ytan är det väl också så. Som jag tänker visa längre fram i uppsatsen, är patafysiken värdelös som filosofi eller vetenskap. Trots detta finns det anledning att granska de patafysiska idéerna innehållsmässigt och idéhistoriskt, både för att söka efter korn av allvar i de patafysiska satserna och för att undersöka patafysikens relation till idéströmningar i den tid då den uppstod. Även om de patafysiska satserna är nonsens, menar jag att de kan ha sitt berättigande som kritik av andra samhällseliga och kulturella företeelser och idékomplex.

Allra först är det dock på sin plats att ge en kort biografi över en helt central person då man talar om patafysik, nämligen Alfred Jarry.

Alfred Jarry

Alfred Jarry brukar räknas som en av modernismens stora minröjare. Han levde som han lärde i sin konst, självförbrännande och destruktivt och hans verk överlevde honom med råge. Han gjorde sig känd som en excentrisk, dekadent och desperat figur. Med hjälp av eter, absint och annan alkohol begränsade han sin levnad till 34 år. Så sent som år 1990, har hans pjäs om den fege, skrävlande och grymme despoten Far Ubu, självutnämnd kung av Polen, satts upp på Dramaten i Stockholm.

Alfred Jarry är också den person som betytt allra mest för patafysiken. Han är dess uppenbarare och profet. Det är Jarry som har skrivit boken *Bedrifter och idéer av Doktor Faustroll, patafysiker*. Boken är främst en illustration av patafysiken, men den innehåller också en förklarande del som heter just *Patafysikens Grunder*. Man vet att Jarry planerade att skriva den slutgiltiga förklaringen till patafysiken och att den boken skulle ha hetat *Patafysikens Grunder*, men den fullbordades aldrig. Boken om Doktor Faustroll är därför

¹ Tidigare publicerad i Söhrman, Ingmar (red.), *La culture dans la langue* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1993). Copyright © Författarna.

den viktigaste källan till kunskap om den patafysiska teorin. Även i flera av sina pjäser och i övriga böcker återkommer Jarry till patafysiken. Förutom en massa andra långa tjusiga titlar bär till exempel en av hans gestalter, Kung Ubu, titeln Doktor i Patafysik.

Alfred Jarry föddes den 8:e september år 1873 i Laval, en småstad i Bretagne i Frankrike. Det var där han tillbringade sin barndom. Han visade sig vara en intelligent pojke, och när han väl uppnått skolmogen ålder, gjorde han också mycket bra ifrån sig i skolan. Han var mycket intresserad av att läsa. Speciellt förtjust var han i den store humoristen Rabelais.

År 1888 flyttade han med sin familj till Rennes, en lite större stad i Bretagne. Här gick han i gymnasiet. Den lärare han fick i fysik skulle komma att bli mycket betydelsefull för hans litterära utveckling. Det var en fetmagad, orättvis, snarstucken, girig och pompös man vid namn Hébert, som i sin blotta uppenbarelse inbjöd till gyckel. Redan under gymnasietiden började Jarry att skriva på pjäserna om Far Ubu med denne lärare till förebild.

År 1891 flyttade Jarry till Paris för att fortsätta sina studier. Han följde bland annat föreläsningar i klassiska språk, matematik och filosofi. Han kom här i kontakt med filosofen Henri Bergson och dennes föreläsningar om skrattets natur. På fritiden snickrade han vidare på styckena om Ubu. Med hjälp av bekanta satte han upp pjäserna som dockteater i hemmet.

Det var nästan fin de siècle och ett osunt leverne var på modet i Paris. Jarry råkade snart i ett tvivelaktigt sällskap bestående av skönandar, depraverade cyniker, gudsbespottare och religiösa mystiker. I dessa sällskap florerade allehanda kvasivetenskap och filosofiskt svammel. Efter att ha gjort bort sig i en historia med en bedagad salongsdrottning, kom Jarry att distansera sig från detta leverne. Han blev mer och mer lik sin romanfigur Far Ubu.

Efter ett kort mellanspel som värnpliktig återvände han till Paris. Han levde dandyliv på ett arv från sina föräldrar, men nivån i kassakistan sjönk snabbt. Pengarna gick till absint, eleganta kläder, racercyklar och vattenklosetter.

När pengarna tagit slut försökte han livnära sig på teater. Han blev sekreterare vid Théâtre de l'Oeuvre i Paris. Där lyckades han få sätta upp sin Kung Ubu den 10:e december år 1896. Det blev naturligtvis skandal, men som så ofta är fallet med skandaler, blev det samtidigt en publiksuccé. Recensionerna var genomgående mycket negativa men folk kom och såg historien om den grymme, fege och hämningslöse Ubu och förfasade sig. Det berättas att det ofta förekom dueller efter dessa föreställningar.

Jarry var under åren 1901-05 medarbetare i ett flertal tidskrifter. Framför allt *La Revue Blanche* och *Le Canard Sauvage*. I dessa skrev han korta prosastycken, så kallade spekulationer, vilka ofta uppenbarade patafysiken i vardagliga situationer.

Jarry skrev en stor mängd texter. Det blev så småningom flera pjäser om Ubu. Han skrev för övrigt också en bok som brukar kallas den första surrealistiska romanen. Den heter *Övermannen*.²

Alfred Jarry dog i förtid år 1907, sjuk i tuberkulos och svårt alkoholskadd. Hans sista ord lär ha varit en begäran om en tandpetare.

Patafysik, vad är det?

Detta är en svår fråga, och det finns många sätt att besvara den på. I den här uppsatsen ska jag dels redogöra för vad patafysikerna säger att patafysiken är, dels ska jag försöka förklara hur jag tolkat patafysiken. Min arbetshypotes i denna uppsats är att även om patafysiken verkar motsägelsefull och inkonsistent, så går det att göra en meningsfull tolkning av de patafysiska satserna om än bara på en indirekt väg. Jag utgår alltså försöksvis från att det kan finnas ett korn av allvar bakom allt patafysiskt nonsens.

Patafysik enligt patafysikerna

För patafysikerna själva är frågan om vad patafysiken är enkel: patafysiken är en vetenskap. Ja, patafysikerna kallar den kort och gott för *Vetenskapen*. Versalen markerar att den inte är vilken vetenskap som helst.

Våra metoder och vår anda (eller snarare det som vi har i dess ställe) är desamma som utmärker "vetenskapen". Vi observerar, vi registrerar, vi avhåller oss från värdeomdömen av estetiskt eller moraliskt slag — även dessa begriper vi vetenskapligt. Och Patafysiken ger sig inte ut för att vara något annat än Patafysik.³

Ordet *Patafysik* härstammar enligt Alfred Jarry från grekiskans επι μετα τα φυσικά. Detta kan man ungefärligt översätta till: 'Det som följer efter metafysiken'. (μετα τα φυσικά='det som är bortom fysiken', det vill säga metafysiken).

Patafysiken är vetenskapen om det som följer efter metafysiken, antingen inom denna eller utanför denna, och den sträcker sig lika långt bortom metafysiken, som metafysiken bortom fysiken.⁴

² Jarry, Alfred, *Övermannen: En modern roman*, övers. Magnus Hedlund (Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1985).

³ Mauvoisin, Jean, 'Inskjutes', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 302-04.

⁴ Jarry, Alfred, 'Definition', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 14-16. Se även Appendix 1.

Enligt en annan definition studerar patafysiken de lagar som styr undantagen och korrelationer mellan dessa undantag. Patafysikerna betraktar allt som undantag. Även de lagar som den traditionella vetenskapen har trott sig upptäcka ser patafysikern som korrelationer mellan undantag, "om än oftare förekommande sådana". Regeln betraktas som ett undantag från undantagen och universum som ett undantag från sig själv.

[...] kommer Patafysiken framför allt att vara vetenskapen om det partikulära, oaktat den allmänna uppfattningen att all vetenskap handlar om det generella. Den skall studera lagarna som styr undantagen och förklara det universum som utgör ett supplement till detta; eller mindre anspråksfullt skall den beskriva ett universum som kan ses och måhända borde ses i det traditionellas ställe, eftersom de lagar som man trott sig upptäcka i det traditionella universum också är korrelationer mellan undantag, om än oftare förekommande sådana, men i alla händelser tillfälliga fakta, som reduceras till föga exceptionella undantag och därför inte ens har det säregnas lockelse.⁵

Ytterligare en definition som Alfred Jarry föreslagit och som är menad att sammanfatta de andra är:

Patafysiken är de imaginära lösningarnas vetenskap, som symboliskt beviljar inbillningsstrukturen objektens egenskaper sådana de beskrivs genom sina möjligheter.⁶

Om man då återgår till huvudfrågan för detta stycke, det vill säga vad patafysik är enligt patafysikerna — skulle man istället kunna svara att patafysiken är ett sätt att förhålla sig till omvärlden, ett sätt att tänka och uppfatta omvärlden. Den store patafysikern Julien Torma⁷ har uttryckt detta som följer:

Tanken inbegriper ett drag av humbug.

Det är inte *naturligt* att tänka: man måste göra en hel iscensättning av sig själv och tingen, bortsett från de oundvikliga knep som argumenterandet kräver... Utan dessa finter är tanken bara en naivitet (slå in öppna dörrar) och i grunden en dumhet: intelligensen innefattar bedrägeriet som ordet innefattar lögnen.

Det är att föredra att öppet erkänna dessa spelregler och medvetet göra vad alla gör helt aningslöst. Frivilligt lägga in så mycket humbug i tanken att den blir en humbug, hellre än att själv dras vid näsan. På det viset kan man dosera *efter egen*.

⁵ Ibid. Se även Appendix 1.

⁶ Ibid. Se även Appendix 1.

⁷ Julien Torma (1902-1933), publicerade endast ett fåtal skrifter och större delen av hans levnad är hölj i dunkel. Han uppmärksammades av patafysikerna och vördas som en framstående patafysiker.

smak. Cagliostro var en tänkare: Nietzsches svaghet låg kanske (?) i att vara omedveten om den Cagliostro som fanns i honom.⁸

När tillkom patafysiken?

Eftersom den patafysiska andan enligt patafysikens företrädare genomsyrar hela universum och alltid har gjort så, har det naturligtvis funnits patafysiker i alla tider och även innan dess. Patafysiker sysslar inte med sådant trams som vad som var först, hönan eller ägget. Patafysiken har alltid funnits — den föregår existensen. I begynnelsen, och till och med långt före den, var patafysiken. Doktor Faustroll klargjorde att Gud var den förste i tiden eller i evigheten av alla patafysiker. Gud är bara ett patafysiskt objekt ibland alla andra.

Det finns dock en person som man skulle kunna kalla patafysikens uppenbarare och profet. Det är den nämnde fransmannen Alfred Jarry som föddes den 8:e september år 1873.

Var tillkom patafysiken?

Alfred Jarry var ju som redan nämnts fransman. Det patafysiska kollegiet har sitt säte i Paris. De första medlemmarna i detta kollegium var fransmän. De viktigaste urkunderna är skrivna på franska. Nyss nämnde Doktor Faustroll seglade omkring i ett såll i Paris. När Kung Ubu krigat färdigt mot palatinerna, åkte han tillbaka hem till Frankrike. Man kan därför, utan att darra på manschetten, påstå att patafysiken *i dess medvetna form* uppstod i Frankrike. Det patafysiska kollegiet har dock inte bara franska medlemmar. Sverige är representerat av två "optimater", göteborgsförfattarna Claes Hylinger och Magnus Hedlund.

Varför utövas patafysiken?

Också detta är en svår fråga. Men, patafysikerna själva säger att "Patafysiken är en vetenskap som utövas till allmän onytta. Den har inget mål att uppnå."⁹ Eller som Julien Torma har uttryckt det: "Det rör sig inte om att komplettera vetenskapen. Utan att bringa oreda i den."¹⁰ Detta visar med all önskvärd tydlighet att patafysiken inte är vilken vetenskap som helst. Personligen tror jag att patafysikerna inte kan låta bli att utöva den. Har man väl förstått det fina i kråksången kan man inte undvara den.

⁸ Torma, Julien, 'Euforismer', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 204-12.

⁹ Mauvoisin, Jean, 'Inskjutes', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 302-04.

¹⁰ Torma, Julien, 'Brev till Toto', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 29-31.

Det patafysiska kollegiet

Det patafysiska kollegiet grundades den 10:e december år 1948 för att främja patafysiken i denna världen och i alla andra världar. Det var en grupp människor som redan var genomsyrade av den patafysiska andan och därför slöt sig samman.

Dessa människor utarbetade stadgar, som kallas statuter, där det beskrivs hur kollegiets arbete ska gå till. De inrättade en ny tideräkning¹¹ och de startade en tidskrift som heter *Viridis Candela*.

Det patafysiska kollegiet har en mycket komplex hierarki och den kan därför bara beskrivas översiktligt. Medlemmarna av kollegiet benämns optimater. Högst i hierarkin står den oavsättlige Kuratorn Doktor Faustroll. Han regerar kollegiet med fast hand från de okända dimensionerna. Om honom bör nämnas att han är en romanfigur. Under honom står Vicekuratorn, som har rätt att tituleras Ers Härlighet. Under Vicekuratorn står en kår av Provisorer, allmänna eller inte, som sköter det administrativa. Dessutom finns det en kår av Transcendentia Satraper, som enligt statuterna inte behöver göra någonting. De inkarnerar i sig själva Patafysiken. Sedan finns det Huvudlärare, som har till uppgift att undervisa i en mängd mer eller mindre komplexa discipliner. Slutligen finns det en mängd kommissioner och underkommissioner, som ständigt är i arbete.

Det har funnits dom som har trott, att kollegiet skulle vara en parodi på kyrkan, armén eller ordensväsendet. Men, för den som tittar närmare på saken, är det ju tydligt att det är kyrkan och armén som är svaga parodier på det patafysiska kollegiet, eftersom kollegiet är mycket bättre organiserat.¹²

Vilka är patafysiker?

Jämlikt statuterna är alla patafysiker. Man gör dock en uppdelning mellan dem som är medvetna och dem som är omedvetna om detta förhållande. De omedvetna utgör naturligtvis en förkrossande majoritet. "Medvetna är de som erkänner sig vara patafysiker, bejakar det och kräver att betraktas som sådana, och hos vilka patafysiken överflödar."¹³ Om nu frågan istället formuleras, "Vilka är de medvetna patafysikerna?", skulle man kunna räkna upp en rad bemärkta människor och djur, vilka medvetet vinnlagt sig om ett patafysiskt leverne. Bland kollegiets medlemmar kan nämnas författare såsom Boris Vian, Jean Ferry, Eugène Ionesco, Jacques Prévert, Stefan Themerson och Raymond Queneau; konstnärer såsom Marcel Duchamp, Joan Miró, Max Ernst, Jean de Buffet och Man Ray;

¹¹ Den 8:e september år 1873 är ett heligt datum, det patafysiska kollegiet har inrättat en ny tideräkning som utgår från detta datum.

¹² Claes Hylinger och Magnus Hedlund *Absurt sa räven*. Sveriges Radio P1 hösten 1989.

¹³ Sandomir, I.L., Doktor, 'Invigningstal', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 290-96.

filmaren René Clair; krokodilen Lutembi, angorakatten Coco och hunden Hergé med flera.

Ty det är inom det, [dvs kollegiet] som den enda och grundläggande distinktionen görs mellan patafysiken som varats och icke-varats substans, om uttrycket tillåts, och patafysiken som vetenskap om denna substans, eller med andra ord mellan den Patafysik man är och den patafysik man gör.¹⁴

Vad patafysik är och vad det inte är

Patafysikerna påstår alltså att patafysiken är en vetenskap. Termen patafysik är som synes tvetydig, eftersom patafysik dels är en substans, dels är vetenskapen om samma substans. Om man bara tar den senare innebörden i betraktande, så kan man tydligt se att den är inte en gren av naturvetenskapen, den är inte en bortglömd del av humanvetenskapen, den tillhör inte avdelningen medicin och den är inte en religion. Den är ingen av dessa, samtidigt tycks den, om man får tro dess företrädare, innefatta dem alla.

Patafysiken som vetenskap har i och för sig vissa önskvärda egenskaper som skiljer den från andra vetenskaper. Till skillnad från alla andra vetenskaper, är till exempel patafysikens domän, i logisk mening, exakt avgränsad och definierad. Till denna slutsats kommer man om man studerar de patafysiska satserna närmare. Det råder ingen tvekan om vad som är och vad som icke är patafysik, (i innebörden 'substans') därför att allt, exakt allt och till och med det som går bortom allt är patafysik. Patafysiken är gränslösheten själv. "Det kan inte finnas mera patafysik än det finns i denna världen, ty patafysiken är allt som finns."¹⁵

Myntet har dock en baksida. Patafysiken som vetenskap har vissa nackdelar som man inte kan bortse ifrån. En vetenskap som har allt som studieobjekt blir naturligtvis oöverskådlig. En annan nackdel är att man inte meningsfullt kan säga vad patafysiken är. Det är bara en konsekvens av det förhållandet att allteftersom extensionen för en sats ökar, så sjunker dess informationsvärde. En illustration till detta påståendet är till exempel att satsen *Alfred drack två glas absint kvällen innan han dog*, säger betydligt mer än satsen *Någon gjorde något vid en viss tidpunkt*, samtidigt som den är tillämplig på ett mycket mindre antal situationer. Av denna anledning har man inte gett särskilt mycket information genom att påstå att patafysiken är allt som finns. Sätter man patafysik på ena sidan om ett likhetstecken, blir det man sätter på andra sidan med nödvändighet också patafysik, men det betyder att inget nytt har tillförts. Vad man har är en nätt liten tautologi.

¹⁴ Ibid., s 295.

¹⁵ Ibid., s 294.

Det är också möjligt att framgångsrikt att hävda att patafysiken inte kan vara någon vetenskap. Som vi sett av Alfred Jarrys definitioner, är patafysiken vetenskapen om det enskilda, det partikulära. Men en vetenskap som inte generaliserar, inte sätter händelser eller företeelser i samband med varandra, är inte mycket till vetenskap. Den är i själva verket inte någon vetenskap alls. Detta hör till dagens kunskapsteoretiska allmängods.

Som vi sett ovan är extensionen för begreppet patafysik alltså både klart avgränsad och oändlig. På samma sätt både är patafysiken en vetenskap och är det icke. Patafysiken både är och är icke. Detta mönster återkommer ständigt. På ytan verkar patafysiken därför vara hopplöst kontradiktorisk. Men patafysiken utger sig för att kunna förklara alla dessa paradoxer. Detta gör man genom att hänvisa till den grundpelare i patafysiken som kallas principen om likvärdigheten. Den store patafysikern Julien Torma har formulerat denna princip i satsen "Allt är samma sak". Detta brukar patafysikerna vanligen tolka som liktydigt med att allt är patafysik. Alla är patafysiker och det sanna patafysiska kollegiet utgörs av universum och alla andra möjliga världar i alla dimensioner. Genom att det inte existerar någon motsättning — allt är ju samma sak — kan patafysiken tillåta sig att vara kontradiktorisk och säga såväl A som icke-A samtidigt utan att tveka ett ögonblick. Ett annat sätt att uttrycka samma sak på, menar jag, är att säga att patafysiken håller sig med en logik med bara ett sanningsvärde.

Patafysiska postulat

Jag menar att man med framgång kan härleda hela den patafysiska teorin från två grundantaganden eller postulat. Det ena är Principen om likvärdigheten, som jag redan berört en del, och det andra är *Clinamen*.

Principen om likvärdigheten skulle kunna beskrivas som den patafysiska logiken. De flesta logiker har två eller flera sanningsvärden. (Vanligen sant och falskt, ibland även varken sant eller falskt) Patafysikerna har reducerat detta krångliga system och godtar bara ett sanningsvärde: allt är patafysik. "Det finns alltså ingen väsentlig skillnad eftersom det inte finns något väsentligt eftersom det inte finns någon skillnad."¹⁶ De har tagit steget fullt ut och gjort vad många skulle ha velat men inte vågat. Om denna logik har det sagts att den är mer dialektisk än marxismen.

Clinamen, det andra postulatet, står för en oregelbundenhet i tankens och atomens centrum. Ordet är latin och betyder ungefär 'avvikelse' eller 'avdrift'. Detta postulat ger vissa associationer till kvantmekanik och kaosteorier. I centrum för allting sätter patafysikerna en asymmetri eller, ännu värre, ett kaos, alltså någonting helt oförutsägbart. Jarry, som infört termen i patafysiken, har troligtvis fått den från Henri Bergson, som ju var hans lärare en tid. Han sade:

¹⁶ Jarry, Alfred, 'Definition', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 14-16.

Denna avdrift lyder ingen lag, det är en nyckfullhet från atomens sida. Det är förstås svårt att föreställa sig en rörelse utan orsak; men om man betänker att avdriften är synnerligen liten och rörelsen omärklig, kan man låta sig nöja med det, och det är en eftergift som inte kostar mycket. Utifrån detta kan man lätt förklara världarnas uppkomst.¹⁷

Claes Hylinger skriver följande om Clinamen i den patafysiska antologi han sammanställt, *Segla i ett såll*:

Clinamen, "avdriften", utgör enligt Epikuros atomlära en icke lagbunden omärklig kursförskjutning hos atomen under dess fall genom tomrummet, en nyckfullhet, ett misstag om man så vill, som inte desto mindre möjliggör skapelsen, ty om inte atomerna kom ur kurs och kolliderade med varandra skulle världen aldrig bli till. "Epikuros har förstått", skriver patafysikern Oktav Votka, "att i centrum av all tanke liksom av all verklighet [vilket aldrig någonsin är något annat än en *tanke om verkligheten*] finns en oändligt liten aberration, en ofattlig böjning, som likväl orienterar eller desorienterar allt."¹⁸

Patafysik, en radikal kunskapsteori?

Alfred Jarrys definitioner av patafysiken och särskilt den sats som lyder "Patafysiken är de imaginära lösningarnas vetenskap, som symboliskt beviljar inbillningsstrukturen objektens egenskaper sådana de beskrivs genom sina möjligheter" skulle kunna tolkas som en antydning till en kunskapsteori. Patafysiken uppvisar faktiskt vissa likheter med kontinental filosofi. Man kan hitta formuleringar som för tankarna till filosofer som Immanuel Kant, Edmund Husserl med flera.

Med hjälp av de paralleller jag tycker mig ha hittat till kontinental filosofi samt det stycke av Julien Torma om humbug jag tidigare citerat, tänker jag pröva om det är möjligt att tolka Jarrys definition som en radikal kunskapskritik i kantiansk anda, fast med en förvrängd argumentering.

Kanske menar patafysikerna, liksom Kant, att vi kan inte veta något om Tinget i sig. Det enda vårt medvetande kommer i kontakt med är de så kallade inbillningsstrukturen eller patafysiska konkretionerna. Det är bara dem vi kan veta något om. Det som Kant kallar förnuftet motsvaras av inbillningen hos patafysikerna. Inbillningen seglar, liksom förnuftet hos Kant, under bekvämlighetskategorier. När vi uppfattar samband såsom orsak och verkan, tidsrelationer som före och efter eller då och nu, rumsuppfattningar såsom här och där eller hit och dit, är dessa egenskaper bara något som vår inbill-

¹⁷ Henri Bergson citerad av Oktav Votka i 'Clinamen, den moderna fysiken och de vetenskapliga fördomarna', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 306-10.

¹⁸ Hylinger, Claes, 'Inledning', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 6-11.

ning tillskriver tingen. (Jämför kategorierna hos Kant.) Om Tinget i sig har dessa egenskaper eller ej kan vi aldrig veta. Vi kan inte ens veta om Tinget i sig existerar eftersom existensen också är en kategori.

Enligt denna tolkning skulle alltså en inbillningsstrukturen vara ett skenbart sammanhang. Inbillningen är i så fall den a priori ordnande princip i den mänskliga tanken som skapar en begriplig fiktion av de kaotiska och obegripliga inre och yttre sinnesintryck som ständigt strömmar genom våra medvetanden. Tron att det skulle finnas någon som helst ordning (strukturen) utanför inbillningen är förmodligen ren och skär inbillning. Så också tron att inbillningen lyder några lagar eller någon ordning. I centrum för all tanke, det vill säga inbillning, är *Clinamen* — avvikelsen. Inom matematiken är det känt att man inte kan ställa ett ändligt tal i relation till ett oändligt. Resultatet blir antingen oändligt litet eller oändligt stort. Däremot kan man jämföra olika oändligheter. Kanske krävs det på samma sätt ett kaos för att kunna matcha ett kaos. Detta är också en förutsättning för att inbillningen ska kunna skapa en fiktion. Så långt likheterna med Kant.

Vad patafysiken tycks göra är att den ponerar att dessa inbillningsstrukturen verkligen finns utanför inbillningen och att de har de egenskaper inbillningen tillerkänt dem (Patafysiken beviljar "symboliskt [...] inbillningsstrukturen objektens egenskaper sådana de beskrivs genom sina möjligheter"¹⁹). Den föreslår sedan förändringar, tänjer och vrider på strukturen, tills denna slutligen blir så ansträngd och uppblåst att man kan förutsäga att den kommer att explodera ("Frivilligt lägga in så mycket humbug i tanken att den blir en humbug")²⁰.

I detta sista steg ser jag en visserligen en grotesk, men ändå likhet, till den tyske filosofen Edmund Husserls (1859-1938) fenomenologi. Husserls mål var att vetenskapliggöra filosofin och skapa en säker bas för all annan vetenskap. Husserl talar om att man ska göra en så kallad tankens *époché*. För att komma så nära föremålets väsen som möjligt ska man kasta av sig alla förutfattade meningar, förväntningar och fördomar i betraktandet av dem. Sedan ska man utföra en så kallad *eidetisk variation*. Detta innebär att man med fantasins hjälp skalar av det betraktade föremålet egenskaper för att testa vad som verkligen är detta föremåls definitionsmässiga (eller essentiella) egenskaper. Man varierar egenskaper hos det man ser för att på så vis staka ut gränserna för begreppen. Vetenskapen ska syssla med detta framreducerade väsen och på så vis uppnå högre säkerhet genom att försöka bli kvitt vaghet och instanser av subjektivitet. Husserl själv använde ett äppelträd som exempel.

¹⁹ Jarry, Alfred, 'Definition', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 14-16.

²⁰ Torma, Julien, 'Euforismer', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 204-12.

Äppelträdet väsen erfars således genom att jag med hjälp av min varierande fantasi försöker undersöka hur mycket äppelträdet kan tänkas förändrat innan det upphör att vara ett äppelträd.²¹

Likheten består i att man skulle kunna säga att patafysiken gör precis tvärtom. Istället för att skala bort och variera egenskaper lägger patafysiken till egenskaper, tills den patafysiska konkretionen spricker. Där Husserl vill hitta tingets väsen, vill patafysiken visa att det inte kan finnas något väsen. Därför kan patafysiken kanske beskrivas som en negerad fenomenologi. Jag tror inte att Alfred Jarry skulle ha misstyckt till förslaget att kalla patafysiken för en epifenomenologi.

Patafysiken, en kritik av filosofin?

Att tolka Jarrys definitioner som satser i en kunskapsteori satser leder dock till en mängd svårigheter. Vad Kant ville göra var att påvisa att den mänskliga kunskapen inte handlar tingen själva, utan om resultaten av de tillrättaläggningar som gjorts av förnuftet och dess kategorier. För Kant är kunskapen inte meningslös, men han menar att man måste vara medveten om vad vetenskapens objekt är.

Patafysiken menar enligt min mening att det är ett kaos som ordnar dessa tillrättaläggningar. Därför är de alla undantag och helt slumpmässiga. Med patafysikernas metod går det inte att hitta ett tingens innersta väsen. (Möjligtvis kan man nå deras yttersta väsen, vad nu det skulle vara?) Detta därför att all strukturation vi tror oss uppfatta bara är inbillning. Även den bortom inbillningen. Om man någonsin kom fram till ett innersta väsen, skulle också detta visa sig vara kaos — Clinamen. Detta innersta väsen skulle i så fall också vara identiskt för allt och kunskapen om det värdelös.

Vad människan ska sträva efter är medvetenhet om att vetenskapen inte kan vara meningsfull. Patafysiken vill ovetenskapliggöra vetenskapen. Detta skulle kunna vara en av anledningarna till att hävda att patafysiken är en vetenskap. Syftet är ju som bekant inte att "komplettera vetenskapen utan att bringa oreda i den". Patafysiken vill visa att annan vetenskap än den patafysiska är omöjlig. I förlängningen kan man se att även den patafysiska vetenskapen är omöjlig.

Patafysiken tycks präglad av radikal skepticism angående kunskapens och vetenskapens möjligheter, men metoden är bara en lek. Patafysiken som kunskapskritik är inte mycket att hänga i julgranen därför att den leder in i solipsismen²², vilket måste betraktas som en

²¹ Lübecke, Poul, 'Husserl: Filosofi som sträng vetenskap', i Poul Lübecke (red.), *Vår tids filosofi* (1987).

²² Solipsism: filosofisk lära som ifrågasätter yttervärldens och andra subjekts existens och hävdar att allt som existerar är mitt jag och dess tillstånd eller att allt som existerar är beroende av mitt medvetande. (*Bonniers lexikon*)

återvändsgränd. Den föreslår heller inte någon lösning på solipsismens problem. Patafysiken verkar inte bry sig om att den faller i solipsismens fälla. Patafysikern accepterar istället glatt att han enligt sin egen lära inget kan veta. Den medvetne patafysikern är kanske visare än andra människor på samma sätt som Sokrates var den visaste i det antika Grekland. Sokrates visste ett mer än alla de andra vise av sin tid - att han inget visste. Den kunskapskritik patafysiken förefaller lägga fram är inte särskilt originell i kunskapsteoretiska sammanhang. Man kan dra en linje bakåt till Edmund Husserl, Immanuel Kant och David Hume med flera.

Misstanken om att det kanske inte är kunskapens möjlighet som kritiserats kommer nu som ett brev på posten. Vad kan det då vara i stället? Något som ligger nära till hands är att den istället skulle vara en kritik av filosofin som aktivitet. Kanske vill den visa att liksom patafysiken är nonsens är även filosofin det.

Mången filosofisk text tenderar att bli snårig, för att inte säga luddig. Detta är inte ovanligt, speciellt i den kontinentala traditionen. Kanske är det istället i detta hänseende som patafysiken liknar filosofin. Men detta stämmer ändå inte. Det är inte filosofin som aktivitet som bör kritiserats. Det är de utövare av den som medvetet gör sitt språk snårigt som förtjänar kritiken.

Patafysiken, en kulturkritik?

Jag tror att patafysiken ytterst är en reaktion mot dem som hyllar djupheten för djuphetens egen skull, mot dem som krånglar till sitt språk för att dölja att tanken är oklar. Patafysiken kan fungera som ett testinstrument mot sådan kvasidjuphet. Patafysiken efterapar luddiga och pompösa påståenden till form och innehåll men förvanskar dem så att kontentan helt visst blir noll. Bakom allt det krångliga döljer sig intet. "Det utmärkande för Patafysiken är att vara en fasad utan något bakom."²³

Om man stöter på en människa som, utan att försöka undersöka vad som egentligen sägs, sväljer en testsats skapad av en patafysiker, så har man stött på en människa som mycket väl själv skulle kunna sätta ihop krångligheter bara för att det ska verka som om han har något att komma med. Jag tror att bakom patafysiken ligger övertygelsen att verkligt krångliga saker bäst uttryckes på ett enkelt sätt.

Som redan påpekats är filosofin nog så ofta ett fält med snårig terminologi. Ett annat område där tomt och krångligt teoretiserande tycks vara vanligt är litteraturvetenskapen. Ibland tycks man där omhulda en viss pretentiös snårighet som bara döljer tomhet. Jag

²³ Torma, Julien, 'Brev till René Daumal', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 26-28.

tycker att man kan ana en känga åt det hållet då man hör talas om den magnifika krokodilen Lutembi.²⁴

Lutembi innehade titeln Trancendent Satrap och var en mycket aktad medlem av kollegiet. Han bodde i Kongofloden och var mycket lärd. Han uttalade sig ofta om modern litteratur och dramatik. Lutembi medverkade flitigt i kollegiets tidskrift. Det gick till så att han krafsade in tecken med frambenen på en flodbank i Kongofloden. Därefter flygfotograferades flodbanken och bilderna sändes per il-post till Paris. Där dechiffrerades de och infördes sedan i den tidigare nämnda *Viridis Candela*. Enligt Claes Hylinger har Lutembi uppmärksamats av många konventionella litteraturvetare. Han finns citerad i flera stora litteraturhandböcker, främst amerikanska verk om den moderna teatern.

Patafysiken efterapar vissa företrädare för discipliner som filosofi, matematik, fysik och litteraturvetenskap för att påvisa det pompösa, uppblåsta och befängda i deras tankar och språkliga vanor. Det är inte vetenskaperna i sig som kritiseras, utan vissa utövares sätt att uttrycka sig. Att driva med dessa vetenskapsmän istället för att seriöst kritisera dem är ett oändligt mycket mer effektivt sätt att minska respekten för dem. En seriös kritik skulle bara bemötas med det medel som kritiken kritiserade. Detta tror jag är en av de viktigaste syftena med patafysiken, att slå håll på det pretentiösa och pompösa. Patafysiken gör för vetenskaperna vad Marcel Duchamps gjorde för konsten – målar mustasch på Mona Lisa och förser henne med ett obscen klotter.²⁵

Det är dessa efterapningar som Jarry i sin definition kallat imaginära lösningar. Patafysiken är ju de imaginära lösningarnas vetenskap. En imaginär lösning är just en skenbar lösning av ett problem. Den patafysiska kunskapsteorin är en ett exempel på en sådan imaginär lösning. Det avsnitt i *Doktor Faustroll* som förklarar hur man kan segla i ett såll är ett annat. Doktor Faustroll är helt säker på att han inte ska ta in vatten, eftersom han sin vana trogen aldrig seglar annat än på land. Ett tredje exempel är den matematiska uträkning Jarry gör av Guds yta. Han utgår ifrån treenigheten och antar att Guds form är en triangel. Efter flera sidor med formler kommer han fram till resultatet "±Gud är den kortaste vägen mellan noll och oändligheten, i ena eller andra riktningen."²⁶

En av Jarrys samtida, författaren Raymond Roussel, skrev en hel bok med exempel på imaginära lösningar, *Locus Solus*. Här berättas det om alla de fantastiska, onyttiga och vansinniga uppfinningar som en viss Professor Cantarell gjort.

²⁴ Lutembi omnämndes i Claes Hylingers och Magnus Hedlunds radioprogram *Absurt, sa räven* hösten 1989.

²⁵ Duchamp, Marcel, 'Mona Lisa: L.H.O.O.Q.' (Paris, 1919). Blyerts på reproduktion 19,7 * 12,4 cm.

²⁶ Jarry, Alfred, 'Om Guds yta', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 197-201.

För patafysiken i tiden

Patafysiken skulle förmodligen kunna beskrivas som en blindtarm på den oformliga konstriktning som kallas modernism. Något mer precist kunde man kanske placera in patafysiken som både en föregångare och en efterföljare till DADA och surrealismen. Jarry, patafysikens profet, räknas ju som en av surrealismens viktigaste inspirationskällor, därför kan man säga att patafysiken föregick surrealismen i tiden. Det patafysiska kollegiet grundades dock långt efter Jarry och många av de människor som anslöt härstammade ur surrealisternas läger och från DADA. Därför är patafysiken också en efterföljare till nämnda riktningar.

Vare sig patafysiken passar in under någon av dessa etiketter eller ej, så delar den egenskapen med dem att vara en sorts antitanke. Patafysiken är kanske ytterst en kulturkritik genom sin strävan att bryta ned gamla konventioner. Jag tror att målen för dess kritik bland annat är flummeri inom den akademiska världen. Kritiken borde även träffa företrädare för otympliga samhällshierarkier där folk med långa titlar sitter på en massa makt efter regeln ju längre titel desto mer makt, som de kanske till på köpet saknar kompetens för. Allra ytterst tror jag dock att patafysiken är en kritik av människor som tar sig själva på blodigt allvar.

Patafysiken, allvar eller skämt?

Allra sist vill jag låta patafysikerna själva svara på en vanlig fråga som brukar uppkomma i samband med patafysiken. Är patafysiken skämt eller allvar?

Hans Härlighet Vicekuratorn-Grundaren: — Det är obehagligt att det ofta skall vara obehagligt att tänka på Ubus ära. Ty den är långt ifrån vad den borde vara: i fråga om glans förstås — hur strålande den än redan är — och framför allt i fråga om kvalitet. Den stora massan (och därmed menar jag framför allt våra kulturpersonligheter) tar Ubu för en lustighet, ursäktar ordet. Ändå finns det kanske ingenting, Faustroll undantagen, som är mera djupt och betydande "allvarligt".

Biträdande Allmänne Provisorn och Rogatorn: — Ah! Ers Härlighet skulle ge ett ovärderligt bidrag till den universiella upplysningen genom att en gång för alla definiera vad vi menar med *allvar*.

Hans Härlighet: — Definiera det? Men det är solklart, käre Biträdande Allmänne Provisor och Rogator. Det är själva den dygd som inkarneras av Ubu. Och för att vara helt exakt: allvaret är Patafysiken. Vi Patafysiker, precis som Jarry själv, är inga underhållare eller clowner (som salig Gide ville göra gällande om Jarry). Man misstar sig på den farskaraktär som Ubus kungliga gest, ursprungligen och utifrån sett, hade (men den lekande barndomen och särskilt ynglingaåldern är till sitt väsen gravitetiska): och hur det än må vara, så har Jarry upphöjt den till den

förträfflighet som ni, käre Biträdande Allmänne Provisor och Rogator, paradigmatiskt har redogjort för. Vi är alltså allvarliga, och jag vill tillägga (ty det är här som allt förklaras) DET ÄR BARA VI SOM KAN VARA FULLKOMLIGT, TOTALT OCH ÖVERFLÖDANDE ALLVARLIGA, och ta oss själva på äkta allvar. Låt oss för fullständighetens skull också tillägga att *det är endast vår sak att göra det.*²⁷

Appendix 1

PATAFYSIKENS GRUNDER

DEFINITION

Ett *epifenomen* är det som följer efter ett fenomen. Patafysiken, vars etymologi är $\epsilon\pi$ ($\mu\epsilon\tau\alpha$ $\tau\alpha$ $\phi\upsilon\sigma\iota\kappa\alpha$) och vars verkliga stavning är *Patafysik*, föregången av en apostrof för att undvika en enkel vits, är vetenskapen om det som följer efter metafysiken, antingen inom denna eller utanför denna, och den sträcker sig lika långt bortom metafysiken som denna sträcker sig bortom fysiken. Exempel: eftersom epifenomenet ofta är en tillfällighet, kommer Patafysiken framför allt att vara vetenskapen om det partikulära, oaktat den allmänna uppfattningen att all vetenskap handlar om det generella. Den skall studera lagarna som styr undantagen och förklara det universum som utgör ett supplement till detta; eller mindre anspråksfullt skall den beskriva ett universum som kan ses och måhända borde ses i det traditionellas ställe, eftersom de lagar som man har trott sig upptäcka i det traditionella universum också är korrelationer mellan undantag, om än oftare förekommande sådana, men i alla händelser tillfälliga fakta, som reduceras till föga exceptionella undantag och därför inte ens har det säregnas lockelse.

DEFINITION: Patafysiken är de imaginära lösningarnas vetenskap, som symboliskt beviljar inbillningsstrukturen objektens egenskaper sådana de beskrivs genom sina möjligheter.

Appendix 2

TRACTATUS LOGICO-PATAPHYSICUS

Läran varken om både eller om och.

I Världen har aldrig varit fallet.

I.I Detta inses klart då man betänker att vad som är fallet även kan plockas upp. (Text fallfrukt.)

²⁷ Sandomir, I.L., Doktor och Sainmont, J. Huges, 'Proteser: Om Ubu och allvaret', i *Segla i ett såll: Patafysisk antologi*, 297-301.

- 1.2 Att vara fallet eller att inte vara fallet, det är den djupaste odontologiska frågan.
- 1.3 Det patafysiska dilemmat: Hur kan någon som inte finns veta av att han inte är fallet?
- 1.4 Falleri, fallera, falleralla.
- 2 Vad som är fallet, faktum, är att faktum kvarstår och Gud rår.²⁸
- 2.1 Faktum kan varken vara sanna eller falska.
- 2.1.1 Allt är patafysik.
- 2.1.2 Alla är patafysiker.
- 2.1.3 Allt är samma sak.²⁹
- 2.1.3.1 Patafysik är strukturellt ekvivalent med patafysik.
- 2.2 Patafysiken är det som är i sig själv och förstås genom sig själv.
- 2.2.1 Det finns inte någon idé som är så absurd att den inte kan återfinnas i någon metafysisk avhandling.³⁰
- 2.2.2 Ingenting som kan sägas om metafysik kan inte heller sägas om patafysik.
- 2.2.3 Om man med Bertrand Russel säger att det inte finns någon åsikt så enfaldig att den aldrig omfattats av någon patafysiker, så kan därför patafysikens väsen snarast sägas vara ett negativt väsen — ett oväsen.
- 2.2.3.1 Det är lögn att finna patafysikens sanna väsen.
- 2.2.4 Därför kan jag med Pascal säga "Se moquer de la pataphysique, c'est la vraie pataphysique."
- 3 Vad som även är fallet, faktum, är att Gud rår.
- 3.1 Primus motor är strukturellt ekvivalent med Gud. (Jfr 2.1.3)
- 3.2 Upphovet är alltings grund.
- 3.3 Universum började med att bli på stora smällen.³¹

²⁸ [... Gud rår.] Här är det möjligtvis fråga om en felstavning. Alternativa tolkningar är: rör och ror.

²⁹ Jfr. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 6.4 "Alla satser är likvärdiga."

³⁰ Monteaquieu

³¹ Jfr. engelskans "Big Bang" Eng. slanguttr. för våldsamt, intimt umgänge.

- 3.4 Primus motor, den förste röraren, har rört ihop allting.
- 3.4.1 Den rörelse Primus motor utför beskrives bäst med en gidoille.
- 4 Tanken är den meningslösa satsen.
- 4.1 Vad menar du?
- 4.2 Tanken är den meningslösa handlingen.
- 4.2.1 Vad menar du?
- 4.3 Meningsfulla tankar betyder ingenting.
- 4.3.1 Livets mening är tanken, tankens mening är ingenting.
- 4.4 Allt som överhuvudtaget kan tänkas, kan tänkas oklart.
- 4.4.1 Allt som överhuvudtaget låter sig sägas, låter sig även sägas oklart.
- 4.4.2 Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta och alltså inte klart uttryckt.
- 4.5 Glöm inte Francis Bacons omvända metodologiska diktat: sanning skapas lättare ur förvirring än ur ett misstag.
- 5 Lasten är en sanningsfunktion av elementarlasterna.
- 5.1 Tyvärr hade Wittgenstein inte klart för sig vad en elementarlast egentligen är för något.
- 5.1.1 Han borde ha bett det Patafysiska Kollegiet om råd.
- 5.1.2 Då hade han fått veta att:
 - Lasten kan var lätt eller tung att bära.
 - Lasternas kardemumma är konstant.
 - Vara lastad är samma sak som att vara packad.
- 6 De imaginära lösningarnas allmänna form är $[\]$.
- 6.1 Patafysikens satser är nonsens.
- 6.1.1 Det finns två typer av patafysik: allvarligt nonsens och oavsiktligt nonsens.
- 6.1.2 Oavsiktligt nonsens är den hösta formen av patafysik. Det är en funktion av utomordentlig personlig fallenhet och gynnsamma situationella betingelser.
- 7 Vad man inte kan tala om, därom måste man tala.

7.1 Till de grundläggande mänskliga rättigheterna hör indiskretionen.³²

7.1.2 Det är så tröttsamt att inte yttra sig.³³

7.1.3 Kloka människor lyssnar aldrig, dumma människor talar aldrig.³⁴

Summary

Moustache on the Mona Lisa: Reflexions on Pataphysics poses and tries to answer some of the fundamental questions about the little-known discipline of *pataphysics*. A short biography of the discoverer of pataphysics, Alfred Jarry, is given. Questions about pataphysics like the complex *What is it*, the adverbial questions *where, when, and how* as well as *Who is a pataphysician* are answered. The subject of *why* is also shortly discussed. There is one section mainly concerned with the Collège Pataphysique and the prominent people who formed it. After a close examination of the cornerstones of pataphysical thinking and the laws of pataphysics, a suggestion as to what the underlying motivation for pataphysics might be is presented. Finally there is the difficult question about whether pataphysics should be regarded as serious or as a joke.

Litteratur

Duchamp, Marcel, 'Mona Lisa: L.H.O.O.Q.' (Paris, 1919).

Hylinger, Claes, 'Inledning', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 6-11.

--- (ed.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987).

Absurt sa räven (Swedish Radio P1, hösten 1989), Hylinger, Claes och Hedlund, Magnus.

Jarry, Alfred, Kung Ubu, Den fjättrade Ubu, Doktor Faustroll, övers. Sture Pyk (W&W serien 72; Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1964).

---, *Övermannen*: En modern roman, övers. Magnus Hedlund (Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1985).

---, 'Om Guds yta', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 197-201.

---, 'Definition', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 14-16.

Lübcke, Poul, 'Husserl: Filosofi som sträng vetenskap', i Poul Lübcke (red.), *Vår tids filosofi* (1987).

Mauvoisin, Jean, 'Inskjutes', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 302-04.

Roussel, Raymond, *Locus Solus*, övers. Torsten Ekbohm (Pilotserien: Författarförlaget, 1989).

Sandomir, I.L., Doktor, 'Invigningstal', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 290-96.

³² Oscar Wilde

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

Sandomir, I.L., Doktor och Sainmont, J. Huges, 'Proteser: Om Ubu och allvaret', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 297-301.

Söhrman, Ingmar (red.), *La culture dans la langue* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1993).

Torma, Julien, 'Euforismer', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 204-12.

---, 'Brev till Toto', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 29-31.

---, 'Brev till René Daumal', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 26-28.

Votka, Oktav, 'Clinamen, den moderna fysiken och de vetenskapliga fördomarna', i Claes Hylinger (red.), *Segla i ett såll: Patafysisk antologi* (Stockholm: AWE/Gebers, 1987), 306-10.